

نشریه علمی فقه، حقوق و علوم جزا
مقاله پژوهشی، سال هشتم، شماره ۳۵، زمستان ۱۴۰۳، صفحات ۶۴ تا ۷۶
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۰۸ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۷

رویکرد فقه اسلامی و نظام حقوقی در خصوص جرم انگاری پولشویی

| محدثه قوامی پور سرشکه* | دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم شناسی، واحد لاهیجان،
دانشگاه آزاد اسلامی، لاهیجان، ایران.
| امیررضا محمودی | استادیار گروه حقوق، واحد لاهیجان، دانشگاه آزاد اسلامی، لاهیجان، ایران.

چکیده

پولشویی پدیده‌ای مجرمانه و پیچیده است که در آن درآمدهای حاصل از جرایم سازمان یافته مانند قاچاق مواد مخدر، فساد مالی، اختلاس، رشوه و تأمین مالی تروریسم، از طریق فرآیندهایی چند مرحله‌ای وارد چرخه اقتصاد رسمی می‌شوند تا منشأ غیرقانونی آن‌ها پنهان و جلوه قانونی به خود بگیرند. در این مقاله ابتدا مفهوم، مراحل و روش‌های متداول پولشویی به تفصیل تشریح می‌گردد. سپس به بررسی مبانی و مستندات فقهی جرم انگاری پولشویی در فقه امامیه پرداخته می‌شود. در این بخش آیات قرآن کریم دال بر حرمت اکل مال به باطل و اکل سحت، روایات معصومین (ع) و قواعد مهم فقهی نظیر قاعده لاضرر، ضمان ید متعاقبه، حفظ نظام و مصالح اجتماعی و قاعده درء الفساد مقدم بر جلب منافع مورد واکاوی قرار می‌گیرند. در ادامه، پیامدها و آثار مخرب گسترده پولشویی بر ابعاد مختلف اقتصادی، امنیتی، اجتماعی و سیاسی کشور از جمله اختلال در نظام مالی و بانکی، رشد جرایم سازمان یافته و تروریسم، افزایش فساد بی‌عدالتی، انحراف سرمایه‌ها از مسیرهای قانونی و تولیدی به فعالیت‌های مخرب، فرار مالیاتی و کاهش درآمدهای دولت به تفصیل مورد بحث و تحلیل قرار می‌گیرد. در نهایت با توجه به مستندات فقهی مستحکم، آثار ویرانگر اقتصادی و امنیتی آن و لزوم مبارزه جدی با این پدیده زیانبار، ضرورت جرم انگاری دقیق، تشدید مجازات و برخورد قاطع قانونگذار با پولشویی در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران استدلال و نتیجه‌گیری می‌شود.

واژگان کلیدی: پولشویی، جرم انگاری، فقه امامیه، مبانی فقهی، مبانی حقوقی.

* نویسنده مسئول: mohadesehghavamipour@gmail.com

مقدمه

پولشویی یک پدیده مجرمانه و پیچیده است که در آن، درآمدهای غیرقانونی از طریق یک سری فرآیندهای مالی و تجاری به منظور پنهان کردن منشأ واقعی آنها و القای جلوه قانونی به آنها، وارد چرخه اقتصاد رسمی می‌شوند. این فرآیند معمولاً توسط گروه‌های جنایتکار و خلافکار مانند قاچاقچیان مواد مخدر، باندهای فساد مالی و سازمان‌های تروریستی انجام می‌شود.

فرآیند پولشویی شامل سه مرحله اصلی است: مرحله نخست، قرار دادن^۲ که در آن پول نقد حاصل از فعالیت‌های غیرقانونی وارد سیستم مالی قانونی می‌شود. این کار می‌تواند از طریق سپرده‌گذاری در حساب‌های بانکی، خرید اموال گرانبه یا سرمایه‌گذاری در کسب و کارهای پرنقدینه انجام شود. مرحله دوم، پیچیده‌سازی^۳ است که طی آن پول از طریق انتقال‌های پیچیده بین حساب‌های مختلف و معامله‌های متعدد در سراسر جهان جابجا می‌شود تا ردیابی منشأ آن دشوارتر شود. مرحله نهایی، ادغام^۴ نام دارد که در آن پول کثیف به صورت کاملاً قانونی در اقتصاد رسمی وارد می‌شود.

پولشویان از روش‌های گوناگونی مانند استفاده از شرکت‌های صوری، خرید املاک، معامله در بازارهای سهام و ارز و حتی فعالیت‌های خیریه برای پنهان کردن منشأ واقعی پول استفاده می‌کنند. این پدیده نه تنها باعث رشد فعالیت‌های مجرمانه می‌شود، بلکه می‌تواند اقتصاد کشورها را نیز مختل کند. از این رو، اکثر کشورها قوانین سختگیرانه‌ای برای مبارزه با پولشویی وضع کرده‌اند و نهادهای مالی و مؤسسات تجاری را ملزم به رعایت اصول مبارزه با پولشویی می‌کنند. با این حال، ماهیت پیچیده و گسترده این پدیده، تلاش بین‌المللی گسترده‌ای را برای ریشه‌کن کردن آن می‌طلبد.

از منظر فقه امامیه، پولشویی از جهات مختلف حرام و نامشروع تلقی می‌شود. نخستین مساله در این زمینه، منشأ نامشروع و حرام درآمدهایی است که قرار است پولشویی شوند. این درآمدها از راه‌های ناروا و خلاف شرع مانند قاچاق مواد مخدر، اخذ رشوه، اختلاس اموال عمومی و دزدی به دست آمده‌اند که کسب هرگونه مال از چنین مسیرهایی در اسلام حرام است.

مساله دیگر، هدف پولشویی یعنی پنهان کردن منشأ نامشروع پول و القای جلوه مشروع به آن است که در واقع نوعی فریب، تقلب و کتمان حقیقت محسوب می‌شود. دروغ، حيله و پنهان‌کاری از امور حرام در شریعت اسلامی است. علاوه بر این، پولشویی به نظام اقتصادی و اجتماعی آسیب می‌زند و حقوق دیگران را نیز تضییع می‌کند که با اصول شرعی حفظ نظام اجتماع و رعایت حقوق افراد در تعارض است. بنابراین با توجه به مبانی فقهی همچون حرمت کسب مال حرام، حرمت فریب و دروغ، لزوم حفظ نظام اقتصادی و مقابله با فساد، می‌توان نتیجه گرفت که پولشویی در فقه امامیه حرام و نامشروع است و فقهای معاصر نیز بر این امر صحه گذاشته‌اند.

^۲ placement

^۳ layering

^۴ integration

الف: مبانی جرم انگاری پولشویی

با افزایش جمعیت جهان و گسترش فعالیت های تجاری، متاسفانه شاهد رشد فعالیت های مجرمانه و غیرقانونی نیز هستیم. این امر ناشی از طمع برخی افراد برای کسب درآمدهای نامشروع است. جمعیت رو به افزایش جهان، زمینه را برای گسترش جرایم و کسب درآمدهای حرام فراهم کرده است.

از سوی دیگر، مجرمانی که از راه های نامشروع به ثروت دست می یابند، همواره در تلاش برای پنهان کردن منشأ غیرقانونی این درآمدها و مشروع جلوه دادن آنها هستند. آنها می خواهند بتوانند بدون دغدغه از این ثروت های نامشروع استفاده کرده، تجارت خود را گسترش دهند و زندگی لوکس و مرفهی داشته باشند.

این افراد با پولشویی یا تطهیر درآمدهای حرام از طریق انجام فعالیت های ظاهراً قانونی، تلاش می کنند تا منشأ واقعی ثروت خود را پنهان کنند. این امر نه تنها موجب رشد فعالیت های مجرمانه می شود، بلکه به نظام اقتصادی و امنیت جامعه نیز آسیب جدی وارد می کند. (فرازی، همکاران، ۱۳۹۹، ۵۹)

گروه ها و سازمان های جنایتکار سازمان یافته با بهره گیری از نوآوری های فناورانه، روز به روز در حال تغییر فرآیندها و شیوه های غیرقانونی خود هستند و به روش های جدیدی روی می آورند. (Gediz Oral & Yesilkaya, 2020, 335) در این راستا، شاهد ظهور فعالیت های پولشویی نوین و بدیع نیز هستیم. از آنجا که عرصه فعالیت این سازمان های مجرمانه در سطح جهانی است، مبارزه با پولشویی نیز باید بیشتر در عرصه بین المللی صورت گیرد.

براساس تعریف صندوق بین المللی پول، پولشویی به معنای پنهان کردن منبع واقعی درآمدهای حاصل از فعالیت های غیرقانونی و انتقال آنها به سرمایه گذاری ها است در تعریفی دیگر، پولشویی فرآیندی دانسته شده که طی آن درآمدهای ناشی از راه های غیرقانونی مانند فعالیت های تروریستی، قاچاق مواد مخدر و سایر جرایم، از یک منبع قانونی به دست می آیند. در این زمینه، شرکت ها می توانند برای عدم پرداخت مالیات، فریب سهامداران، مشتریان و حتی دولت ها جهت تأمین مالی تروریسم و کسب سود، از فرآیند پولشویی استفاده کنند. (Robinson, 2006, 37)

(39) مفهوم پولشویی نه تنها شامل پول نقد یا پول ثبت شده، بلکه اوراق بهادار، کالاهای باارزش یا موارد خاصی است که به طور هدفمند برای پنهان کردن منبع درآمد و ورود به سیستم مالی خریداری می شوند. علاوه بر این، فعالیت های پولشویی از طریق ارزش های رمزنگاری شده که با فناوری های نوین ظهور یافته اند نیز انجام می گیرد. افرادی که از فعالیت های مجرمانه درآمدزایی می کنند، برای جلوگیری از گرفتار شدن در دام قانون، درآمدهای حاصل از جرم را طی مراحل چون جایگذاری، لایه بندی و ادغام مدیریت می کنند تا درآمد را قانونی جلوه دهند و تداوم آن را تضمین کنند. (رهبر، ۱۳۸۲، ۳۵) لذا برخورد قاطع با پولشویی و درآمدهای نامشروع، و نیز مبارزه با فساد و جرایم سازمان یافته از اولویت های مهم جوامع بشری در عصر حاضر است. این مهم

نیازمند همکاری جدی و هماهنگ تمامی کشورها برای خشکاندن ریشه های این پدیده شوم است.

مرحله جایگذاری (قرار دادن) شامل تقسیم مقادیر زیادی از وجوه به دست آمده از طریق فعالیت های غیرقانونی به بخش های پایین تر و انتقال این وجوه به حساب های خاص است. در این مرحله، مجرمین می توانند عواید حاصل از جرم و جنایت را به آن سوی مرزها انتقال دهند یا در مؤسسات مالی و بین المللی سپرده گذاری کنند. (Udofia, 2012, 41) در این مرحله، قوه قضاییه می تواند جرائم ارتكابی را به راحتی کشف کند، جرائم صورت گرفته را آشکار نماید و حتی می تواند به راحتی پول های مرتبط را مصادره کند. (Toraman, 2003, 23)

در مرحله لایه بندی (جداسازی)، هدف از دست دادن ردیابی پول و منحرف کردن آن از منبع غیرقانونی، با مبادلات پیچیده است. (Oval & Gokbunar, 2017, 24) با توجه به مقدار زیاد و پیچیدگی تراکنش هایی که در این مرحله انجام می گیرد، رسیدن به منبع درآمد بسیار دشوار است. هر حساب به حساب های متعددی متصل می شود و حتی از بانکی به بانک دیگر انتقال می یابد. (TBB, 2003, 15)

در مرحله ادغام، به درآمدهای غیرقانونی مشروعیت داده می شود. در این مرحله، تشخیص درآمد قانونی از غیرقانونی دشوار می گردد. از این نقطه به بعد، درآمدهای پولشویی به شیوه های تمیز و مشمول مالیات به بازار عرضه می شوند. (Robinson, 2006, 26) در این مرحله، مجرمین از شرکت های مشاور نیز استفاده می کنند؛ یعنی پولشویان، درآمد غیرقانونی را از طریق بانک به شرکت ها انتقال می دهند و بعد از آن، شرکت های مشاوره این پول را به عنوان خدمات مشاوره ای نشان می دهند. شرکت های مشاور که این درآمدها را به عنوان سود نشان می دهند، در فعالیت های تجاری قانونی سرمایه گذاری می کنند و به این صورت پولشویی را انجام می دهند. (Teichmann, 2019, 5)

پول مشمول عواید ناشی از جرم می تواند توسط مؤسسات قانونی مانند صرافی ها، کازینوها، فروشندگان خودرو، شرکت های بیمه، کارگزاری های سهام، شرکت های بازرگانی و همچنین توسط متخصصان در تجارت مثل وکلا و حسابداران مورد پولشویی قرار گیرد. (Reuter, 2019, 3) علاوه بر کالاهای لوکس، می توان از طریق آثار هنری نیز پولشویی کرد، (رهبر و میرزاوند، ۱۳۸۷، ۸۹) چراکه حمل و نقل و نگهداری آثار هنری راحت تر از پول نقد است و افزایش ارزش آثار هنری نیز یکی از دلایلی است که پولشویان به آن ها رغبت نشان می دهند

پولشویی درآمدهای ناشی از فعالیت های غیرقانونی و ورود آن به چرخه اقتصادی، آسیب های فراوانی را به همراه دارد. (حسینی و آذری متین، ۱۳۹۴، ۹۳) نقش مؤسسات مالی و بانک ها به ویژه در کشورهای در حال توسعه در شکل گیری سرمایه و رشد اقتصادی، بسیار حائز اهمیت است. با این حال، پولشویی موجب از دست رفتن اعتبار این نهاد های مالی می گردد و همچنین به اتلاف سرمایه، بیکاری و تأثیرات منفی بر قیمت های بازار منجر می شود. (Carlos, 2014, 11) فعالیت های پولشویی، افزایش واردات کالاهای لوکس، عدم ایجاد فعالیت اقتصادی و اشتغال و در

برخی موارد، فشار بر قیمت‌های بازار داخلی و کاهش سودآوری بنگاه‌های داخلی را در پی دارد. پولشویی به طور کلی بر نظم اجتماعی کشورها تأثیر مخرب می‌گذارد. (Habibzade, 2016, 24) درک این نکته بسیار مهم است که فعالیت‌های پولشویی می‌تواند به دلیل ورود و خروج سرمایه غیرمنتظره، باعث نوسانات در نرخ ارز و نرخ بهره شود و از این رو، به دلیل وجود وجوه غیرقانونی، رشد اقتصادی در کل کشور را تحت تأثیر قرار دهد. همچنین بیان شده است که پولشویی تأثیر به‌سزایی بر جنبه‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی کشورهای در حال توسعه دارد. بنابراین، شناخت همه این محیط‌ها در کشورهای در حال توسعه، حلقه مفقوده در مبارزه با پولشویی است. ظهور اقتصاد غیرقانونی ناشی از پولشویی، مانند فعالیت گروه‌های مواد مخدر به‌ویژه در کشورهای توسعه‌نیافته و در حال توسعه، منجر به کاهش نرخ رشد اقتصادی سالانه خواهد شد؛ زیرا فعالیت‌های پولشویی، باعث تضعیف حاکمیت قانون، تسهیل فساد و همچنین تقویت صنعت مواد مخدر می‌شود. همه این روش‌ها ناشناخته هستند و دلیل بارز آن این است که تکنولوژی همواره در حال توسعه است و هر زمان راهکاری جدید برای دور زدن قانون ایجاد می‌کند. (حسینی و آذری متین، ۱۳۹۴، ۹۷)

ب: جرم انگاری پولشویی در قوانین جمهوری اسلامی ایران

با توجه به پیامدهای مخرب پولشویی بر اقتصاد، نظام مالی و امنیت ملی کشورها، جرم انگاری و مقابله قانونی با این پدیده امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. ایران نیز به عنوان یکی از کشورهای در معرض خطر پولشویی، ناگزیر از تصویب و اجرای قوانین سختگیرانه در این زمینه است.

اهمیت و لزوم جرم انگاری پولشویی در ایران را می‌توان از چند جنبه مورد بررسی قرار داد:

- جنبه اقتصادی: پولشویی با تزریق درآمدهای غیرقانونی به چرخه اقتصادی، باعث اختلال در نظام مالی، بانکی و تجاری کشور می‌شود. این امر به رشد اقتصادی سالم و توزیع عادلانه ثروت لطمه می‌زند.
 - جنبه امنیتی: منابع مالی برخاسته از پولشویی، می‌تواند برای تأمین مالی گروه‌های تروریستی و جنایتکار مورد استفاده قرار گیرد که این خود تهدیدی برای امنیت ملی محسوب می‌شود.
 - جنبه اجتماعی: گسترش اقتصاد زیرزمینی و فعالیت‌های غیرقانونی ناشی از پولشویی، باعث افزایش نابرابری‌ها، فساد و تهدید ارزش‌های اخلاقی جامعه می‌گردد.
 - جنبه بین‌المللی: با پذیرش استانداردهای مبارزه با پولشویی، اعتبار بین‌المللی ایران در نظام مالی جهانی تقویت شده و از تحریم‌های احتمالی جلوگیری می‌شود.
- از این رو، جرم انگاری دقیق پولشویی در قوانین و نیز تشدید مجازات‌های آن می‌تواند نقش بازدارنده مهمی در کنترل این پدیده شوم داشته باشد. قوانین سختگیرانه در کنار ارتقای نظارت و هماهنگی بین دستگاه‌های مسئول، می‌تواند از ورود پول‌های کثیف به چرخه اقتصادی جلوگیری کرده و امنیت و رفاه را برای جامعه به ارمغان آورد

ایران نیز همانند سایر کشورها مبارزه با پولشویی را در دستور کار خود قرار داده بر همین اساس قانون مبارزه با پولشویی که در سال ۱۳۸۶ به تصویب رسید. ماده ۲ این قانون تعریفی از جرم پولشویی ارائه داده است و عنوان داشته «جرم پولشویی عبارت است از:

- تحصیل، تملک، نگهداری یا استفاده از عواید حاصل از فعالیت‌های غیرقانونی با علم به این که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در نتیجه ارتکاب جرم به‌دست آمده باشد.
 - تبدیل، مبادله یا انتقال عوایدی به‌منظور پنهان کردن منشأ غیرقانونی آن با علم به این که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم ناشی از ارتکاب جرم بوده یا کمک به مرتکب به‌نحوی که وی مشمول آثار و تبعات قانونی ارتکاب آن جرم نگردد.
 - خفا یا پنهان کردن ماهیت واقعی، منشأ، منبع، محل، نقل‌وانتقال، جابه‌جایی یا مالکیت عوایدی که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در نتیجه جرم تحلیل شده باشد.
- مهم‌ترین عنصر در مضمون به پولشویی واقع‌شدن تراکنش‌های مالی مبدأ و مقصد تراکنش و هویت طرفین است. بر همین اساس کارگروه اقدام مالی با تلاش در شکل‌گیری چهارچوبی برای ایجاد تعادل میان جلوگیری از ارائه خدمات به مجرمین و از سوی دیگر جذب مشتری در توصیه‌های چهل‌گانه خود است.

همچنین الزاماتی در حوزه بانک‌ها وجود دارد که با تضمین شفافیت تراکنش‌ها مانعی برای ارتکاب جرم پولشویی باشند. طبق ماده ۵ اصلاحیه قانون مبارزه با پولشویی که در سال ۱۳۹۷ به تصویب رسید «کلیه صاحبان مشاغل غیرمالی و مؤسسات غیرانتفاعی و همچنین اشخاص حقیقی و حقوقی از جمله بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، بانک‌ها، مؤسسات مالی و اعتباری، بیمه‌ها، بیمه مرکزی، صندوق‌های قرض‌الحسنه، بنیادها و مؤسسات خیریه، شهرداری‌ها، صندوق‌های بازنشستگی، نهادهای عمومی غیردولتی، تعاونی‌های اعتباری، صرافی‌ها، بازار سرمایه (بورس) و اوراق بهادار) و سایر بهابازارها، شرکت‌های کارگزاری، صندوق‌ها و شرکت‌های سرمایه‌گذاری و همچنین مؤسساتی که شمول قانون بر آن‌ها مستلزم ذکر نام می‌باشد از قبیل شرکت ملی نفت ایران، سازمان گسترش و نوسازی ایران و غیر آن‌ها، مکلفانند آیین‌نامه‌های اجرائی هیئت‌وزیران در ارتباط با این قانون و قانون مبارزه با تأمین مالی تروریسم را اجرا کنند. (بهره مند، عامری ثانی، ۱۳۹۸، ۶۲-۶۱)

یکی از نکات مهم در قوانین جدید مبارزه با پولشویی در ایران، گسترش دایره شمول این قوانین به فعالیت‌های غیرمالی است. براساس ماده ۹ قانون اصلاح قانون مبارزه با پولشویی، صاحبان مشاغل غیرمالی مانند حقوقدانان، حسابداران، کارشناسان رسمی دادگستری، صنف طلا و جواهر و ملک نیز ملزم به رعایت مقررات و دستورالعمل‌های مربوط به مبارزه با پولشویی شده‌اند. همچنین در این قانون جدید، تعریف عواید حاصل از جرم گسترش یافته و شامل داراییهایی می‌شود که از طریق فروش، تبدیل، انتقال یا سایر روش‌ها جایگزین عواید حاصل از جرم شده باشند. (ماده ۱ قانون ۱۳۹۹)

از دیگر نکات قابل توجه، افزایش مجازات‌های پولشویی در قانون جدید است. طبق ماده ۷ این قانون، مجازات حبس متهمان پولشویی از ۲ تا ۵ سال و جزای نقدی از ۸ تا ۴۰ میلیارد ریال افزایش یافته است.

علاوه بر این، قانونگذار در ماده ۱۰ مقرر کرده که مرجع رسیدگی به جرایم پولشویی باید در مواردی که قرائن و شواهد حاکی از وجود عواید حاصل از جرم باشد، دستور توقیف اموال منقول و غیرمنقول مظنون را صادر کند. لازم به ذکر است که طبق ماده ۱۳ قانون، حکم به جرمه نقدی و ضبط عواید ناشی از پولشویی در هر حال لازم است و اصل بر حفظ حقوق اشخاص ثالث است.

ج: بررسی مبانی فقهی جرم انگاری پولشویی

در این بخش به بررسی مستندات فقهی جرم انگاری پولشویی از جمله آیات، روایات، قواعد فقهی می‌پردازیم

۱: آیات

سوره بقره، آیه ۱۸۸: "ولا تأکلوا أموالکم بینکم بالباطل وتدلوا بها إلى الحکام لتأکلوا فریقا من أموال الناس بالاثم وأنتم تعلمون" (طباطبایی، ۱۳۹۷: ۵۱) اموال یکدیگر را به ناشایست نخورید و آن را به رشوه به حاکمان ندهید تا بدان سبب اموال گروه دیگر را به ناحق بخورید؛ در حالی که خود می‌دانید.

سوره نساء، آیه ۲۹: "یا ایها الذین آمنوا لا تأکلوا أموالکم بینکم بالباطل إلا أن تكون تجارة عن تراض منکم ولا تقتلوا أنفسکم إن الله کان بکم رحیما" (گرچی، ۱۳۹۰، ۳۴) ای کسانی که ایمان آورده‌اید اموال یکدیگر را به ناحق مخورید، مگر آنکه تجارتي باشد که با رضایت شما انجام شود. و یکدیگر را نکشید که خداوند به شما مهربان است.

سوره توبه، آیه ۳۴: "یا ایها الذین آمنوا إن کثیرا من الأخبار والرهبان لیأکلون أموال الناس بالباطل ویصدون عن سبیل الله والذین یکنزون الذهب والفضة ولا ینفقونها فی سبیل الله فبشرهم بعذاب ألیم" (مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ص ۳۵۵) ای کسانی که ایمان آورده‌اید، بسیاری از راهبان یهود و نصاری اموال مردم را به ناحق می‌خورند و دیگران را از راه خدا باز می‌دارند. و کسانی که زر و سیم انباشته می‌کنند و در راه خدا انفاق نمی‌کنند، به عذابی دردناک بشارت ده.

اگرچه این آیات دارای شأن نزول متفاوتی هستند، لکن دو موضوع در هر کدام مشترک است: اطلاق "باطل" و نکوهش اکل مال به باطل در تمام این آیات. اکل هم به معنی خوردن و هم به معنی مطلق تصرفات و تملیکاتی است که انسان انجام می‌دهد. آیت‌الله طباطبایی می‌فرماید: "اکل، گرفتن یا مطلق تصرفات است" (طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ص ۵۱). همچنین برخی گفته‌اند مقصود از اکل تنها تصرفات حقیقی نیست، بلکه تصرفات اعتباری را هم شامل می‌شود (گرچی، ۱۳۹۰، ۳۴). پس مقصود از اکل، مطلق تصرفات است؛ هم تصرفات حقیقی و هم تصرفات حقوقی را شامل می‌شود. بنابراین می‌توان گفت واژه اکل به معنای تصرفات و انتفاعات عرفی است (مکارم شیرازی، ۱۳۹۱، ۳۵۵)

در تعریف مال، برخی گفته‌اند معنا و مفهوم مال واضح و روشن است. همچنین محقق بجنوردی، مال را به سه قسم تقسیم کرده است: قسم اول اعیان و جواهر، قسم دوم عوارض یا منافع، قسم سوم اموال اعتباری نظیر اوراق بهادار و اسناد مالی. ایشان تمام چیزهایی را که حوائج و نیازهای زندگی به وسیله آن برطرف می‌شود را به عنوان مال شمرده‌اند (بجنوردی، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۳۰). پس با توجه به روشنی معنای مال، این واژه مفهوم گسترده‌ای دارد و به نظر اکثر، عین یا منافع را شامل می‌شود.

باطل به معنی عرفی آن، هر آنچه را که حق نباشد شامل می‌شود. مرحوم طبرسی بعد از آنکه در معنای باطل، رشوه، غصب و غیره را نقل می‌کند، چنین می‌گوید که نظر ارجح، حمل آیه بر همه این وجوه است (طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ۱۳۴). شیخ طوسی در ذیل تفسیر آیه ۱۸۸ سوره بقره، اکل مال به باطل را این‌گونه تفسیر می‌کند که آیه دارای دو معناست: یکی تملک کردن اموال دیگران بر حسب ظلم و ستم مثل سرقت، و دوم این که اموالی که از راه غیرمشروع به دست می‌آیند

۲: قواعد فقهی

قاعده لاضرر یکی از اصول مهم و بنیادین در فقه اسلامی است که بر پایه آیات قرآن، روایات معصومین و عقل استوار است. این قاعده بیان می‌دارد که در اسلام هرگونه ضرر و زیان بر دیگران ممنوع و نهی شده است. امام خمینی (ره) این نهی را یک نهی حکومتی می‌داند. (خمینی، ۱۳۸۷، ۵۳۵)

با توجه به این اصل مهم، وظیفه حکومت اسلامی است که با هر امر و عملی که موجب ضرر و زیان به جامعه می‌شود، به شدت مقابله کند. یکی از این اعمال مضر، جرم پولشویی است که آثار زیانباری برای جامعه اسلامی دارد. از این رو، لازم است دولت با جرم‌انگاری این عمل و اتخاذ سیاست‌های مناسب، از وقوع آن پیشگیری نموده و در صورت بروز، با آن به شدت برخورد کند. پولشویی عاملی بسیار مخرب برای اقتصاد و امنیت هر کشور است، زیرا موجب انتقال درآمدهای نامشروع و کثیف به مجاری قانونی می‌شود. این امر می‌تواند زمینه‌ساز فساد گسترده مالی، تضعیف نظام بانکی و اقتصادی، و همچنین رشد جرایم سازمان‌یافته شود که همگی آثار ویرانگری بر جامعه دارند. بنابراین مبارزه قاطع با پولشویی از وظایف اصلی حکومت اسلامی در راستای حفظ امنیت، عدالت و سلامت نظام اقتصادی و اجتماعی است.

پولشویی زمینه‌ساز گسترش فعالیت‌های مجرمانه همچون قاچاق انسان، مواد مخدر و تروریسم می‌شود. گروه‌های تبهکار با پولشویی می‌توانند درآمدهای حاصل از این جرایم را وارد چرخه اقتصادی کنند و از آن برای تأمین مالی فعالیت‌های خود بهره بگیرند. این امر تهدیدی جدی برای امنیت ملی و بین‌المللی محسوب می‌شود. علاوه بر این، پولشویی موجب تحریف و اختلال در معیارهای اقتصادی مانند ارزش واقعی پول، نرخ بهره و قیمت‌ها می‌شود. سرمایه‌های کثیف وارد شده به اقتصاد، بازارها را مختل و رقابت سالم را با چالش مواجه می‌کند. این امر به نابرابری و

بی‌عدالتی در توزیع منابع و فرصت‌ها منجر شده و موجب آسیب به حقوق شهروندان و فعالان اقتصادی می‌گردد. (حیدری، ۱۳۹۷، ۷۸)

از سوی دیگر، پولشویی می‌تواند منجر به فرار مالیاتی و کاهش درآمدهای دولت شود، زیرا سرمایه‌های نامشروع معمولاً از پرداخت مالیات طفره می‌روند. این امر آسیب جدی به بودجه و امکانات دولت برای اداره امور کشور و خدمت‌رسانی به مردم وارد می‌آورد. بنابراین با توجه به آثار مخرب گسترده پولشویی، مبارزه جدی با آن و جرم‌انگاری این عمل ضروری است تا از ضررهای جبران‌ناپذیر به جامعه اسلامی پیشگیری شود. این مهم در راستای قاعده لاضرر و وظیفه حکومت اسلامی در حفظ حقوق و امنیت شهروندان و جلوگیری از هرگونه ضرر و زیان به آنان صورت می‌پذیرد

قاعده ضمان ید متعاقبه یکی از قواعد مهم در فقه اسلامی است که به موضوع مالکیت و انتقال اموال نامشروع می‌پردازد. بر اساس این قاعده، اگر مالی به طور غیرقانونی به چند نفر منتقل شود، تمامی دست‌اندرکاران در قبال مالک واقعی آن مسئول هستند. به عنوان مثال، اگر فردی خودروبی را سرقت کند و آن را به دیگری بفروشد یا هدیه دهد، و این روند ادامه یابد، همه افراد دخیل در این انتقالات غیرقانونی در برابر مالک اصلی مسئول خواهند بود. معاملات و نقل و انتقالات صورت گرفته باطل بوده و موجب تملک برای هیچ یک از طرفین نمی‌شود.

این قاعده کاملاً با موضوع جرم پولشویی مرتبط است. در پولشویی، درآمدهای نامشروع و غیرقانونی حاصل از جرایم مانند قاچاق مواد مخدر، فساد مالی و غیره، از طریق فرآیندهای مختلف وارد چرخه اقتصادی می‌شوند تا منشأ آن‌ها پنهان و درآمدها جلوه قانونی پیدا کنند. این روند شامل انتقال، تبدیل، مخفی کردن یا جابجایی مالکیت اموال حاصل از جرم است. با توجه به قاعده ضمان ید متعاقبه، تمامی این فعالیت‌ها و نقل و انتقالات پولشویان باطل و غیرمشموع تلقی می‌شوند. هیچ یک از افراد یا نهادهای درگیر در این روند نمی‌توانند مالکیت قانونی این اموال را کسب کنند. همه آن‌ها در برابر مالکان واقعی که قربانیان جرایم اولیه هستند، مسئول شناخته می‌شوند.

این قاعده فقهی، مبنای قانونی و شرعی محکمی را برای جرم‌انگاری و مبارزه با پولشویی فراهم می‌کند. حکومت اسلامی موظف است با استناد به این قاعده، فعالیت‌های پولشویی را به رسمیت نشناخته و آن را جرم محسوب کند. عواید حاصل از پولشویی نیز به دلیل منشأ نامشروع و غیرقانونی آن، فاقد اعتبار شرعی و قانونی است. (سلیمانی، عبداللهی نژاد، ۱۳۹۰، ۹۹)

پولشویان با جریان‌سازی اموال نامشروع در اقتصاد، زمینه نفوذ و گسترش جرایم سازمان‌یافته را فراهم می‌آورند. مبارزه قاطع با این پدیده مخرب، گامی موثر در راستای تضمین امنیت و عدالت اقتصادی و برقراری نظم شرعی در جامعه اسلامی خواهد بود.

یکی از قواعد مهم در فقه اسلامی، قاعده حفظ نظام و مصالح اجتماعی است. امام خمینی (ره) در این زمینه می‌فرماید: "بعضی از فقها حفظ نظام و مصالح مسلمین را فلسفه تشکیل حکومت می‌دانند." (کتاب البیع، ج ۲، ص ۴۶۱) بر اساس این قاعده، هر چیزی که مخالف نظام و مصالح

عمومی جامعه باشد، باید با آن مقابله شود. حفظ نظام و منافع مردم از اهداف اصلی تشکیل حکومت اسلامی است.

در رابطه با جرم پولشویی، می‌توان گفت که این پدیده کاملاً مغایر با مصالح و نظم عمومی جامعه اسلامی است. چرا که:

- درآمدها و عواید پولشویی از طریق نامشروع و جرم به دست آمده‌اند و این اموال دوباره در چرخه جرم و آسیب به جامعه قرار می‌گیرند.

- پولشویی موجب اختلال در نظام مالی و تضعیف بخش خصوصی و فعالیت‌های اقتصادی سالم می‌شود.

- این جرم زمینه‌ساز گسترش فساد، جرایم سازمان‌یافته، تروریسم و ناامنی در جامعه است.

- پولشویی منجر به انحراف منابع و سرمایه‌ها از مسیرهای قانونی و تولیدی به سمت فعالیت‌های مخرب و زیانبار می‌شود.

با توجه به این آثار مخرب، جرم پولشویی به طور قطع مغایر با مصالح جامعه اسلامی و نظم عمومی آن است. از این رو، بر اساس قاعده حفظ نظام و مصالح اجتماعی، وظیفه حکومت اسلامی است که با جرم‌انگاری این عمل و اتخاذ سیاست‌های لازم، از وقوع آن پیشگیری کند. در صورت رخداد، نیز باید با برخورد قاطع با مجرمین و متخلفان، از گسترش این پدیده زیانبار جلوگیری نماید.

حفظ امنیت، عدالت و سلامت نظام اقتصادی و اجتماعی، از اهداف اساسی حکومت اسلامی است. مبارزه با پولشویی که تهدیدی جدی برای این امور محسوب می‌شود، در راستای تحقق این هدف مهم صورت می‌گیرد. (مطهری خواه، ۱۳۹۰، ۱۰۰)

قاعده "درء الفساد مقدم علی جلب المنافع" بیان می‌کند که دفع فساد بر جلب منافع مقدم است. به عبارت دیگر، اگر امری موجب فساد و تباهی در جامعه شود، جلوگیری از آن فساد بر کسب منافع احتمالی همان امر، اولویت و تقدم دارد.

در مورد پولشویی نیز می‌توان این قاعده را اعمال کرد. پولشویی هرچند ممکن است برای عده‌ای سودآوری و منافع مالی داشته باشد، اما آثار و پیامدهای مخرب و فسادآور آن بر کل جامعه، بسیار گسترده‌تر و جدی‌تر است. از این رو، با توجه به قاعده مذکور، دفع فساد ناشی از پولشویی بر جلب منافع احتمالی آن، تقدم و اولویت دارد.

برخی از فسادهای ناشی از پولشویی که باید از آن‌ها جلوگیری شود عبارتند از:

- فساد در نظام اقتصادی و مالی کشور
- گسترش جرایم سازمان‌یافته و امنیتی مانند قاچاق مواد مخدر و تروریسم
- رشد فساد اداری و اختلاس در نهادهای دولتی و خصوصی
- افزایش فرار مالیاتی و کاهش درآمدهای دولت
- تضعیف رقابت‌های سالم اقتصادی و بی‌عدالتی در توزیع منابع

بنابراین از منظر قاعده "درء الفساد مقدم علی جلب المنافع"، وظیفه حکومت اسلامی است که با اقدامات پیشگیرانه و برخورد قاطع با متخلفان، از گسترش این پدیده فسادآور جلوگیری کند، هرچند ممکن است برای عده‌ای منافع مالی در کوتاه‌مدت داشته باشد. این قاعده نیز همانند موارد پیشین، مبنای شرعی دیگری را برای جرم‌انگاری، مقابله و برخورد با پولشویی در حکومت اسلامی فراهم می‌آورد (جوادی و همکاران، ۱۳۹۸، ۲۷)

نتیجه

پولشویی پدیده‌ای پیچیده و زینبار است که در آن درآمدهای حرام و غیرقانونی حاصل از جرایم سازمان یافته مانند قاچاق موادمخدر، فساد مالی، اختلاس، رشوه و تأمین مالی تروریسم از طریق فرآیندهای چند مرحله‌ای مخفی سازی، پیچیده سازی و ادغام در چرخه اقتصاد رسمی وارد می‌شوند تا منشأ واقعی آنها پنهان و جلوه قانونی به خود بگیرند.

پولشویی دارای آثار و پیامدهای ویرانگر بسیاری در ابعاد مختلف است که از جمله می‌توان به اختلال شدید در نظام مالی، بانکی و تجاری کشور، رشد فزاینده فعالیت های مجرمانه و جرایم سازمان یافته نظیر قاچاق موادمخدر و تروریسم، گسترش فساد اداری و مالی، تضعیف فعالیت های اقتصادی سالم و رقابت های منصفانه، بی عدالتی در توزیع ثروت و فرصت ها، فرار مالیاتی گسترده و کاهش شدید درآمدهای دولت برای خدمات رسانی به مردم اشاره کرد.

از منظر فقه امامیه نیز پولشویی از جهات متعددی حرام و نامشروع محسوب می‌شود؛ نخست منشأ نامشروع و حرام درآمدهایی که قرار است پولشویی شوند که از راه های ناروا مانند قاچاق مواد مخدر، اختلاس اموال عمومی، رشوه و دزدی به دست آمده اند. دیگر اینکه هدف پولشویی یعنی پنهان کردن منشأ نامشروع پول و القای جلوه مشروع به آنها، نوعی فریب، تقلب و کتمان حقیقت است که خود حرام می‌باشد. علاوه بر این، براساس قواعد و اصول مهم فقهی نظیر قاعده لاضرر، قاعده حفظ نظام و مصالح اجتماعی، قاعده درء الفساد مقدم بر جلب منافع و قاعده ضمان ید متعاقبه، می‌توان استدلال کرد که پولشویی موجب ضرر و زیان عمومی به جامعه اسلامی، تضییع حقوق افراد، اختلال در نظام اقتصادی و امنیتی، گسترش فساد و فعالیت های مجرمانه و نادیده گرفتن مالکیت مشروع می‌شود که همگی مصادیق بارز نقض این اصول فقهی می‌باشند.

بنابراین با توجه به مبانی و مستندات فقهی قوی، آثار ویرانگر اقتصادی، امنیتی و اجتماعی پولشویی و لزوم مبارزه جدی با این پدیده شوم، ضرورت جرم انگاری دقیق، تشدید مجازات ها و برخورد قاطع قانونگذاری در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با پولشویی امری اجتناب ناپذیر و انکارناپذیر است. این سیاست از یک سو موجب پیشگیری از گسترش این جرم و حفظ نظام و امنیت جامعه اسلامی خواهد شد و از سوی دیگر موجب تثبیت جایگاه بین المللی کشور در مبارزه با جرائم سازمان یافته فراملی خواهد گردید.

منابع و مراجع

- ۱) بجنوردی، حسن، مهریزی، مهدی، و درایتی، محمدحسین (۱۳۷۷). القواعد الفقهیة (البجنوردی). نشر الهادی، قم.
- ۲) بهره مند، حمید، عامری ثانی، امیرکیا، (۱۳۹۸)، چالش ها و راه کارهای جرم یابی پولشویی از طریق ارزشهای رمزنگاری شده، فصلنامه کارگاه، دوره ۱۲، شماره ۴۶، ۵۵-۷۳.
- ۳) جوادی، فاطمه، صالحی، سید مهدی، قزیشی، سید مهدی. (۱۳۹۸). واکاوی مبانی فقهی اماره مجرمیت در جرم پول شویی. فقه و مبانی حقوق اسلامی، ۵۲(۱)، ۲۹-۴.
- ۴) حیدری، مسعود. (۱۳۹۷). بررسی تطبیقی جرم پولشویی در فقه، حقوق ایران و اسناد بین المللی. پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، ۵(۳)، ۶۵-۹۹.
- ۵) حسینی، حسین، آذری متین، افشین، (۱۳۹۴)، پیشگیری از جرم پولشویی در نظام پولی و بانکی، مجله آموزه های حقوق کیفری، ۱۲ (۱۰)، ۸۹-۹۶.
- ۶) خمینی، روح الله، (۱۳۸۷)، تهذیب الاصول، تالیف جعفر سبحانی؛ تحقیق موسسه تنظیم و نشر آثار الامام خمینی.
- ۷) رهبر، فرهاد، (۱۳۸۲) پولشویی و آثار و پیامد های آن، مجله تحقیقات اقتصادی، دوره ۳۸، شماره ۳، ۳۳-۵۵.
- ۸) طباطبائی، سیدمحمدحسین (۱۳۹۷)، تفسیر المیزان، دفتر انتشارات اسلامی.
- ۹) سلیمانی، حمید، عبدالهی نژاد، عبدالکریم. (۱۳۹۰). بررسی مبانی فقهی جرم پولشویی. فصلنامه مطالعات فقه و حقوق اسلامی، ۲(۳)، ۶۷-۹۳.
- ۱۰) طبرسی، فضل بن حسن (۵۳۸ق). مجمع البیان فی تفسیر القرآن.
- ۱۱) فراتی، مریم، شاملو، باقر، گلدوزیان، ایرج، (۱۳۹۹)، بیت کوین، پولشویی و راه های مقابله با آن، مجله تحقیقات حقوقی، بین الملل، دوره ۱۳، شماره ۵۰، ۵۵-۷۴.
- ۱۲) گرجی، ابوالقاسم (۱۳۹۰)، آیات الاحکام، انتشارات میزان، تهران.
- ۱۳) مطهری خواه، ذبیح. (۱۳۹۵). بررسی فقهی حکم پولشویی از دیدگاه امام خمینی(س). پژوهشنامه متین، ۱۸(۷۰)، ۸۹-۱۱۱.
- ۱۴) مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۹۱)، تفسیر نمونه، انتشارات امام علی(ع).
- 15) Gediz Oral, B. & Yeşilkaya, Y. (2020). Küresel Tehditler: Karapara Aklama Ve Terörizmin Finansmanıyla Mücadele: Basel AntiPara Aklama (AML) Endeksi, Küreselleşmenin Finansal Ve Reel Yaşama Yansımaları. (Ed. Selim Duramaz). Beta Basım Yayın. İstanbul.
- 16) Carlos, J. , Zapata, S. , Willy, W. , Brid, M. , & Garry, S. (2014). Prevention of Money Laundering and of the Financing of Terrorism to Ensure The Integrity of Financial Markets in Latin America and The Caribbean. repositorio. cepal Rew.
- 17) Habibzadeh, M. (2016). Legal Strategies of Money Laundering Prevention Emphasizing Financial–Economic Policies, Journal of Social Sciences And Humanities Research, 4(02).
- 18) Reuter, P., Halliday, T. & Levi, M. (2019). Anti-Money Laundering: An Inquiry Into A Disciplinary Transnational Legal Order, UC Irvine Journal of International, Transnational, And Comparative Law, 4(1),1.

- 19) Robinson, J. (2006). Kara Para Aklayıcıları Dünyanın En Büyük Üçüncü Ticaretinin İç Yüzü. (Çev. Ayşe Emengen). Arion Yayınevi. İstanbul.
- 20) Udofia, A. (2012). Enhancing Anti-Money Laundering and Combating Financing of Terrorism Compliance Programmes by Banks in Nigeria – What Lessons From The European Union?, academia European Union
- 21) Teichmann, F. M. J. (2019). Money Laundering and Terrorism Financing through Consulting Companies, Journal of Money Laundering Control, 22(1).
- 22) TBB, (2003). Kara Paranın Aklanması Suçu İle Mücadele ve Bankaların Yükümlülükleri. TC Maliye Bakanlığı Mali Suçları Araştırma Kurulu ve Türkiye Bankalar Birliği, 235.